

KIRGISTAN

OBLICZA TRANSFORMACJI

Redakcja naukowa
Michał Kuryłowicz
Krystian Pachucki-Włosek

Kirgistan – oblicza transformacji

pod redakcją
Joachima Dieca, Anny Jach,
Michała Kuryłowicza i Jana Brodowskiego

Tom 1

KIRGISTAN – oblicza transformacji

POD REDAKCJĄ

MICHAŁA KURYŁOWICZA I KRYSTIANA PACHUCKIEGO-WŁOSKA

Michał Kuryłowicz
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0002-5041-6683>
✉ michal.kurylowicz@uj.edu.pl

Krystian Pachucki-Włosek
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0002-4527-5441>
✉ krystian.pachucki97@gmail.com

© Copyright by individual authors, 2020

Recenzent: prof. dr hab. Grzegorz Mazur

Opracowanie redakcyjne: Marta Kupińska

Projekt okładki: © Ka Klakla

ISBN 978-83-8138-107-9 (druk)
ISBN 978-83-8138-265-6 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381382656>

Na okładce wykorzystano zdjęcie autorstwa E. Żak
(Biszkek, Kirgistan)

Publikacja została dofinansowana ze środków Wydziału Studiów
Międzynarodowych i Politycznych UJ, Instytutu Rosji i Europy
Wschodniej UJ, Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

<i>Od redakcji</i>	9
<i>From the Editor</i>	11
Michał Kuryłowicz, Krystian Pachucki-Włosek	
<i>Wprowadzenie</i>	13

I. Polityka

1. Krystian Pachucki-Włosek	
<i>Prezydent i egzekutywa we współczesnym Kirgistanie</i>	25
2. Michał Kuryłowicz	
<i>Parlament i ewolucja systemu partyjnego w Kirgistanie po 2010 roku</i>	43
3. Krystian Pachucki-Włosek	
<i>Oblicze ideowe republiki i polityka historyczna współczesnego Kirgistanu</i>	69

II. Gospodarka

1. Łukasz Rabiasz	
<i>Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Kirgistanu, główne działy gospodarki i polityka ekonomiczna po 2010 roku</i>	85
2. Katarzyna Kosowska	
<i>Kirgistan w pętli energetycznej – problemy z wykorzystaniem potencjału wodnego republiki, tradycyjne i nowe źródła energii</i>	105
3. Patryk Dujka	
<i>Handel międzynarodowy Kirgistanu – najważniejsi partnerzy, kluczowe produkty eksportowe i importowe</i>	123

4. Konstancja Polit
*Migracja zarobkowa z Kirgistanu. Znaczenie gospodarcze
i polityczne kirgiskich gagarbaiterów*143

III. Społeczeństwo

1. Paweł Panasiuk
Panorama społeczna Kirgistanu169
2. Elżbieta Żak
*Tożsamość państwowa czy komunikacja międzykulturowa?
Problemy językowe we współczesnym Kirgistanie*185
3. Daria Saprynskaja, Iwan Sokołowski
Islam w Kirgistanie207
4. Barbara Tomków
*Polityka w zakresie równości płci i pozycja kobiety
we współczesnym Kirgistanie*227
5. Michał Kuryłowicz
Edukacja i polityka edukacyjna współczesnego Kirgistanu245
6. Bartosz Oleszko-Pyka
*Dziennikarstwo internetowe oraz media społecznościowe
w Kirgistanie – znaczenie oraz społeczna odpowiedzialność*.....271

IV. Kirgistan na arenie międzynarodowej

1. Michał Lubina
*Po pierwsze Rosja. Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa
Kirgistanu wobec nowych wyzwań na obszarze eurazjatyckim*287
2. Sebastian Torłop
*„Mała Wielka Gra” – Kirgistan pomiędzy Federacją Rosyjską
a USA w aspekcie militarnym*.....311
3. Paweł Panasiuk
Kirgistan – stosunki z sąsiadami w regionie Azji Centralnej.....329
4. Kinga Osierda
Tureckie soft power w Kirgistanie343

Zakończenie

Elżbieta Żak <i>Odwiedziny w „nieucywilizowanej” przestrzeni</i>	361
Biogramy	367
Indeks nazwisk.....	371

1. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Kirgistanu, główne działy gospodarki i polityka ekonomiczna po 2010 roku

ABSTRACT

Kyrgyzstan's Economy after 2010. Continuation of Previous Trends

The purpose of the article is to present and analyze the state of the economy and economic policy of the Republic of Kyrgyzstan after 2010. After regaining independence, Kyrgyzstan, unlike other countries in the region, carried out reforms aimed at shifting from planned economy to the market model. The country has become a Central Asian experimental training ground for economic transformation. However, the reforms have not been completed and subsequent governments which took power after 2010 did not put the country on track for faster economic growth.

Keywords: Kyrgyzstan, economy, economic policy, economic transformation

Резюме

Экономика Кыргызстана после 2010 года. Продолжение предыдущих тенденций

Целью статьи является описание и анализ состояния экономики и экономической политики Республики Кыргызстан после 2010 года. Кыргызстан после обретения независимости, в отличие от других стран региона, провел серию реформ

направленных на быстрый переход с плановой экономики к рыночной модели. Таким образом страна стала центрально-азиатским экспериментальным полигоном для экономических преобразований. Однако, реформа не была завершена, и последующие правительства, пришедшие к власти после 2010 года, не поставили страну на путь ускоренного экономического роста.

Ключевые слова: Кыргызстан, экономика, экономическая политика, экономическая трансформация

Na tle innych republik Azji Centralnej Kirgistan pod wieloma względami jest krajem wyjątkowym. Fenomen ten doskonale widać, jeśli pod uwagę weźmiemy politykę gospodarczą państw regionu. Kirgistan bowiem po uzyskaniu niepodległości podjął się ambitnego zadania i przeprowadził serię reform zgodnych z duchem konsensusu waszyngtońskiego, a mających na celu szybkie przestawienie jego gospodarki od centralnego planowania do modelu rynkowego. Kraj ten stało się niejako środkowoazjatyckim poligonem doświadczalnym gospodarczej transformacji i zyskał sobie status pupilka międzynarodowych organizacji takich jak Bank Światowy.

W latach 90. przeprowadzono więc prywatyzację większości państwowych przedsiębiorstw, uwolniono ceny i zliberalizowano rynek pracy. Ogółem, doprowadzono do tego, że w przeciwieństwie do innych krajów Azji Centralnej ingerencja państwa w gospodarkę została ograniczona. Niezwykle trudno jest ocenić skutki owych reform. Należałoby znać odpowiedź na pytanie, w jakim stanie znajdowałyby się Kirgistan, gdyby reform tych nie wprowadzono, a tego przecież nigdy się nie dowiemy. Jeżeli ktoś jednak oczekiwał, że dzięki nim ta środkowoazjatycka republika stanie się krajem mlekiem i miodem płynącym, to musiał się zawieść. Kirgistan wciąż znajduje się w gronie biedniejszych państw świata. Jego PKB *per capita* kształtuje się na

poziomie sąsiedniego Tadżykistanu, który targany był przecież wojną domową¹.

Oczywiście, podczas liberalizowania gospodarki popełniono wiele błędów, nie obyło się też bez rozkradania majątku państwowego i korupcji. Trzeba jednak przyznać, że reformatorzy stanęli przed wyjątkowo trudnym zadaniem. Za Kirgistanem nie przemawiają żadne czynniki, które sprzyjałyby wzrostowi gospodarczemu. To kraj położony z dala od wielkich rynków handlowych i finansowych. Jego terytorium pozbawione jest większych zasobów węglowodorów, a ponadto przeważają tu tereny górzyste, nienadające się do zagospodarowania. Co ważniejsze, przed 1991 rokiem na obszarze Azji Centralnej trudno było się doszukiwać jakichś głębszych tradycji czy wzorców, które wiązałyby ludność regionu z kapitalistycznym sposobem gospodarowania. Jednym słowem, trzeba było tu stworzyć wszystko od podstaw.

Mimo trudności i niejednoznacznych wyników, jakie przyniosły reformy lat 90., kolejne kirgiskie rządy wciąż starały się prowadzić politykę gospodarczą w duchu liberalizmu ekonomicznego. Tyczy się to również ekipy, która doszła do władzy w 2010 roku. Owszem, wyczerpującej krytyce poddano wtedy nieudolność poprzedniej władzy i błędy przez nią popełniane. Wskazywano wiele szczegółów wymagających natychmiastowej zmiany. Nie zanegowano jednak podstaw, na których opierała się do tej pory polityka gospodarcza Kirgistanu. Potwierdzają to dokumenty programowe wydawane w celu nakreślenia podstawowych założeń, którymi kierować się będzie rząd w następnych latach. W *Strategii zrównoważonego rozwoju na lata 2013-2017* zaznaczono, że zadanie państwa powinno polegać na stworzeniu dogodnych warunków dla działalności sektora prywatnego i dostarczaniu usług, których nie

1 Według danych Banku Światowego w przypadku Kirgistanu PKB *per capita* wynosi 1219 USD, natomiast w Tadżykistanie osiąga on wysokość 800 USD. Są to wskaźniki na poziomie państw Afryki Subsaharyjskiej (The World Bank, 2019).

jest on w stanie zapewnić, takich jak ochrona zdrowia i pomoc socjalna. Państwo winno zatem pełnić wyłącznie funkcję regulacyjną (*Национальная стратегия...*, 2013, s. 61-66).

Podobne założenia zawarte są w ogłoszonej niedawno strategii na lata 2018-2040. W dokumencie wciąż przypisuje się państwu rolę twórcy reguł, resztę aktywności gospodarczej pozostawiając działaniu mechanizmów rynkowych. Zapowiada się również prywatyzację ostatnich przedsiębiorstw pozostających w państwowych rękach, z pominięciem tych o strategicznym znaczeniu. Autorzy dokumentu podkreślają ponadto znaczenie nienaruszalności własności prywatnej (*Национальная стратегия...*, 2018, s. 34, 40, 109).

Okres po 2010 roku w stosunku do poprzedniego można zatem nazwać kontynuacją. Dochodziło do pomniejszych zmian, które nie miały jednak większego wpływu na całość polityki gospodarczej Kirgistanu. Jak dotąd nie udało się także rozprawić z głównymi problemami trapiącymi kirgiską gospodarkę.

W ostatnich latach PKB republiki wzrastał o około 4% rocznie, co jest przedłużeniem długofalowego trendu², lecz nie może zostać uznane za tempo wystarczające, aby wydobyć kraj z pewnego rodzaju marazmu. Przy tym Kirgistan pozostaje zależny od koniunktury panującej na rynkach zagranicznych, w szczególności rosyjskim. Za sukces należy uważać z kolei opanowanie inflacji, która w związku ze światowym kryzysem dosięgała poziomu 35% rocznie, jednakże od 2012 roku wyhamowała i od tamtej pory nie przekroczyła już 7%. Także dług publiczny i deficyt budżetowy są stopniowo zmniejszane po skokowym wzroście w 2009 roku i ponowieniu się sytuacji kryzysowej w roku 2015. Ten pierwszy w 2018 roku wyniósł 3,2% PKB kraju, natomiast drugi 55% PKB (*Национальный статистический комитет Кыргызской Республики*, 2018b, s. 151-156, 274). Nadal jednak Kirgistan jest

2 W latach 2001-2011 PKB wzrastał średnio o 4,3%.

najbardziej zadłużonym państwem w Azji Centralnej, a spadek jego długu publicznego należy raczej przypisać umorzeniu przez Rosję większej części zobowiązań, jakie środkowoazjatycka republika miała wobec niej (*Государственный долг Киргизии...*, 2018).

Kurs kirgiskiego soma nie został jak dotąd w pełni uwolniony i Narodowy Bank Kirgistanu poprzez swe interwencje stara się utrzymywać jego wartość w stosunku do najważniejszych walut na stałym poziomie. Nie uchroniło to soma od głębokiej deprecjacji w latach 2014-2016, wiążącej się z gwałtownym osłabieniem rosyjskiego rubla.

Problemem, z którym kirgiskie rządy nie mogą sobie poradzić od lat 90., jest wciąż wysoki udział szarej strefy w gospodarce. Duża liczba przedsiębiorstw pozostaje w ogóle nieodnotowana w państwowych rejestrach, nie uiszcza podatków i zatrudnia swych pracowników na czarno, co wiąże się oczywiście ze stratami dla budżetu i nie sprzyja wzrostowi gospodarczemu. Właściciele takich biznesów nie są bowiem skłonni do inwestowania większych sum w swoje firmy, a poza tym nie mają możliwości starania się o kredyt. Ocenia się, że jeżeli szara strefa przekracza 40% PKB danego kraju, to jego gospodarka staje się w dużej mierze niekontrolowana przez agendy rządowe. W Kirgistanie natomiast może ona odpowiadać aż 50-60% PKB (Садыралиев, Уметов, 2019, s. 94-96). Rozmiar szarej strefy nie pozwala również dokładnie ustalić poziomu bezrobocia, które według statystyk rządowych wyniosło w 2018 roku 6,9% (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2019).

Kirgistan posiada najniższy poziom pośrednictwa finansowego w porównaniu z innymi krajami WNP, co oznacza, iż większość transakcji odbywa się bez udziału podmiotów przynależących do sektora finansowego i wskazuje na słaby jego rozwój. Potwierdzają to także dane o stosunku kredytów udzielonych osobom fizycznym i prawnym do PKB kraju. W państwach rozwiniętych wynosi

on zazwyczaj około 100%, a w Kirgistanie zaledwie 17%. Również suma depozytów złożonych w kirgiskich bankach znajduje się na podobnie niskim poziomie (Vorobey, 2015, s. 5; Hasanova, 2018, s. 2-4). Innymi słowy, przeciętny Kirgiz ma rzadki kontakt z bankami i przejawia wobec nich pewną nieufność. Dotyczy to także właścicieli małych i średnich przedsiębiorstw będących podstawą kirgiskiej gospodarki. Ich dostęp do kredytowania jest bardzo ograniczony, a biorąc pod uwagę wysokie oprocentowanie pożyczek udzielanych przez banki, firmy te najczęściej poszukują finansowania na własną rękę. Jednym z priorytetów dla rządów Kirgistanu po 2010 roku stała się zmiana przedstawionego stanu rzeczy i realizacja programu udostępniania preferencyjnych kredytów większej liczbie przedsiębiorców. Jak dotychczas nie przyniósł on jednakże pożądanых rezultatów (*Национальная стратегия...*, 2018, s. 40, 58).

Z punktu widzenia gospodarki Kirgistanu najważniejszym wydarzeniem ostatnich lat było przystąpienie tego kraju do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG) w 2015 roku. Wydaje się, iż decyzja ta podyktowana była raczej względami politycznymi niż gospodarczymi. Przed środkowoazjatycką republiką otwierają się co prawda możliwości zwiększenia eksportu na rynek rosyjski czy kazachski, na tę chwilę nie jest ona jednak w stanie ich wykorzystać. Podwyższenie cel importowych na towary pochodzące spoza EUG uderzyło natomiast w prosperującą i ważną dla gospodarki branżę zajmującą się reeksportem do Rosji chińskich towarów, głównie tekstyliów. Trudno przypuszczać, aby mogła się ona jeszcze po tym ciosie podnieść (Mogilevskii, Thurlow, Yeh, 2018, s. 7-21).

Wymiana handlowa z innymi państwami kształtuje się dla Kirgistanu niekorzystnie. Od wielu już lat utrzymuje się ujemne saldo handlu zagranicznego, które w 2018 roku wyniosło ponad 3 mld USD. Przy tym struktura tej wymiany jest charakterystyczna dla kraju peryferyjnego, który sprzedaje towary nieprzetworzone, sprowadza natomiast artykuły będące owocem zaawansowanego

technologicznie procesu produkcji. Kirgiski eksport opiera się więc w dużej mierze na złocie i rudach innych metali szlachetnych. Poza produktami ropopochodnymi importuje się natomiast głównie maszyny i inne towary przemysłowe oraz produkty chemiczne, takie jak leki czy kosmetyki. Najważniejszymi partnerami handlowymi Kirgistanu są Chiny, Rosja, Kazachstan oraz – za sprawą sprzedaży złota – Szwajcaria i Wielka Brytania (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2018a, s. 19-123).

Cechą wyróżniającą kirgiską gospodarkę jest jej zależność od przekazów pieniężnych wysyłanych do kraju przez migrantów zarobkowych. Republika od wielu już lat znajduje się na szczycie wszelkich zestawień biorących pod uwagę stosunek takich przekazów do PKB kraju. Według ekspertów Banku Światowego w 2018 roku odpowiadały one 35% kirgiskiego PKB, dając tym samym środkowozajatyckiej republice drugie miejsce wśród wszystkich państw świata, tuż za Królestwem Tonga (World Bank Group, 2018, s. 3).

Badacze nie są zgodni co do liczebności kirgiskich migrantów zarobkowych. Oceny wahają się tu w przedziale od 200 000 aż do 1 000 000 ludzi. Można jednak przyjąć z dużą dozą prawdopodobieństwa, że za granicami swego kraju pracuje ponad 700 000 Kirgizów, a zatem więcej niż 10% całej ludności państwa. W większości przebywają oni w Rosji, choć Kazachstan także cieszy się pewną popularnością wśród obywateli opuszczających kraj. Typowy migrant zarobkowy jest mężczyzną między 18 a 35 rokiem życia, a za granicą podejmuje się najczęściej niewymagających wysokich kwalifikacji prac w sektorze budowlanym czy przy sprzątanii (World Bank Group, 2017, s. 12-14).

Niełatwo oszacować, jak tak pokaźne przekazy pieniężne wpływają na stan kirgiskiej gospodarki. Z jednej strony, przyczyniają się do podniesienia poziomu życia przeciętnego mieszkańca państwa. Z drugiej strony, wiele badań wskazuje, że długofalowo mogą mieć

dla gospodarki efekt hamujący. Jednym z ich skutków jest ściśle uzależnienie Kirgistanu od sytuacji w Rosji. Wszelkie trudności ekonomiczne Federacji czy wahania kursu rubla natychmiastowo negatywnie odbijają się na systemie ekonomicznym republiki. Przede wszystkim jednak uzależnienie kraju od przekazów z zagranicy wywoływać może pewne objawy związane z tzw. chorobą holenderską. Najczęściej wymienia się tu przerost sektora usług i idącą za nim deindustrializację oraz wzrost płac niewspółmierny ze wzrostem produktywności (Eromenko, 2016, s. 7). Niektórzy autorzy wskazują też, że wysoka kwota przekazów pieniężnych doprowadza do aprecjacji kirgiskiej waluty i związanego z tym spadku konkurencyjności krajowych eksporterów. Nie zostało to jednak dostatecznie udowodnione w badaniach empirycznych (*World Bank Group*, 2017, s. 18).

Głównym problemem powodującym przerost sektora usług jest sposób wykorzystywania przekazów. Według badania zleconego przez Narodowy Bank Kirgistanu najczęściej są one przeznaczane na zakup dóbr konsumpcyjnych, w przeważającej mierze jedzenia czy odzieży. Co ciekawe, duża część ankietowanych wskazała, że wykorzystuje otrzymane sumy również na organizację rodzinnych uroczystości takich jak śluby czy pogrzeby, które obchodzone są w Środkowej Azji o wiele huczniej, niż jesteśmy do tego przyzwyczajeni w Europie. Najważniejsze jednak, że zaledwie 0,3% badanych przyznało się do inwestowania pieniędzy pozyskanych z przekazów w działalność gospodarczą (Национальный банк Кыргызской Республики, 2015, s. 14). Inne raporty również potwierdzają opisane tendencje (*World Bank Group*, 2017, s. 15). Powstaje więc pewnego rodzaju błędne koło. Środki finansowe zapewniane przez migrantów zarobkowych przyczyniają się do poprawy sytuacji życiowej ich rodzin oraz wzrostu konsumpcji, nie wpływają jednak na zwiększenie się poziomu inwestycji. To z kolei sprawia, że nie powstają nowe miejsca pracy w przemyśle czy innych kapitałochłonnych sektorach

gospodarki, a wyjazd z kraju wciąż niejednokrotnie stanowi jedyne wyjście dla młodych ludzi rozpoczynających dorosłe życie.

Wraz ze spowolnieniem gospodarczym w Rosji, którego pierwsze oznaki wystąpiły w 2012 roku, liczba pracujących tam Kirgizów się zmniejszyła. Jednakże po przystąpieniu Kirgistanu do EUG obserwujemy odwrócenie tego trendu i kolejną falę wyjazdów z kraju (*На \$ 200 млн больше...*, 2019). Państwo ze swej strony do masowej migracji zarobkowej podchodzi pragmatycznie. Nie próbuje jej powstrzymać, zdając sobie sprawę, że w Kirgistanie nie ma w tej chwili odpowiedniej liczby miejsc pracy, która mogłaby zaspokoić zapotrzebowanie. Jest również świadome, że przerwanie strumienia przekazów pieniężnych z zagranicy mogłoby się skończyć dla kirgiskiej gospodarki fatalnie. Próbuje raczej polepszyć położenie swoich obywateli w krajach, które ich przyjmują, oraz zdywersyfikować geograficznie migrację, starając się skierować potoki migrantów do innych państw, takich jak Turcja, co umożliwiłoby pewne uniezależnienie od Rosji (*Национальная стратегия...*, 2018, s. 35).

Niezaprzeczalnym problemem Kirgistanu jest niewydolność jego sieci transportowej, tak przecież ważnej dla wszystkich dziedzin gospodarowania. Wiąże się to oczywiście z niedogodnymi warunkami terenowymi, które zwielokrotniają koszt każdej inwestycji. Rola transportu kolejowego w Kirgistanie jest znikoma. Od dawna planowana budowa linii kolejowej łączącej północ kraju z południem wciąż pozostaje tylko w zamysłach. W takiej sytuacji zarówno przewozy towarów, jak i pasażerów zależne są od transportu kołowego (*Национальный статистический комитет...*, 2018b, s. 328-342). Jakość i ilość dróg pozostawiają jednak wiele do życzenia, gdyż duża część z nich jest tylko utwardzona. Poza tym sieć dróg posiada wiele odcinków, których wyłączenie z użytkowania oznaczałoby wielkie problemy dla całego systemu. Wszystko to utrudnia prace przedsiębiorstw przemysłowych i rolników, spowalnia przepływ towarów i zniechęca zagraniczne podmioty do inwestowania w Kirgistanie.

Jeśli należałoby wskazać jeden z sektorów gospodarki Kirgistanu, który znajduje się w najgorszym położeniu i jest najbardziej zacofany, bez wątplenia byłoby nim rolnictwo. Dwie podstawowe przyczyny odpowiadają za taki stan rzeczy. Pierwsza z nich to niekorzystne ukształtowanie terenu tej środkowoazjatyckiej republiki, które w najmniejszym stopniu nie sprzyja uprawianiu roli. W Kirgistanie przeważają obszary górskie lub wysokogórskie, na równiny natomiast przypada tylko 7% jego terytorium. Ogółem, ziemie nadające się do jakiegokolwiek zagospodarowania przez sektor rolniczy stanowią tylko połowę całej powierzchni tego kraju, z czego aż 85% z nich przypada na pastwiska. Same gleby nie są najwyższej jakości, a nieumiejętna kultywacja prowadzi do szybkiej ich degradacji (Зулпукаров, Акунжанов, 2016, s. 88-91).

Dругим powodem złego stanu kirgiskiego rolnictwa są nieprze-myślane reformy przeprowadzone w ostatniej dekadzie XX wieku. Miały one na celu likwidację niewydajnych kołchozów oraz sowchozów i przejście do rynkowej formy gospodarowania. Tym samym ziemia poprzednio należąca do owych przedsiębiorstw została rozdzielona między ich pracowników, ale dostała się również wszystkim, którzy w owym czasie mieszkali na obszarach wiejskich i wyrazili życzenie utworzenia gospodarstwa rolnego. Często ludzie ci mieli mało wspólnego z pracą na roli, będąc lekarzami czy nauczycielami (Абдурашитов, 2015, s. 52).

Kirgiski rząd, rozdając przydziały ziemi tak hojną ręką, doprowadził do ogromnego rozdrobnienia gospodarstw rolnych³. Wskutek reformy powstało około 100 000 małych prywatnych posiadłości, które z biegiem lat ulegały dalszym podziałom, przez co ich liczba nieustannie wzrastała. W niesprzyjających warunkach terenowych i pogodowych, jakie panują w Kirgistanie, właściciele

3 Najważniejszym punktem reformy rolnej było ogłoszenie rozparcelowanej ziemi prywatną własnością jej posiadaczy, co nastąpiło w 1998 r. Pastwiska natomiast wciąż pozostają własnością państwa.

gospodarstw nie są w stanie efektywnie uprawiać ziemi i duża część z nich produkuje żywność w ilości pozwalającej jedynie wyżywić własne rodziny. W takiej sytuacji nie może być mowy o większych inwestycjach, które są tak potrzebne kirgiskiemu rolnictwu, a zapewniliby je tylko duzi właściciele ziemscy. Pola zazwyczaj nie mają należytego nawadniania, maszyny rolnicze używane przez chłopów są wiekowe i zużyte, w niewystarczającym stopniu wykorzystuje się nawozy i środki do ochrony płodów rolnych. Podobnie niedoinwestowana jest hodowla (Темирбаев, 2009, s. 85-88).

Uwzględniając wszystkie powyższe fakty, nie można się dziwić, iż wysokość plonów przypadających na hektar nie przekroczyła dość niskich wartości, jakie kirgiskie rolnictwo osiągało przed 1991 rokiem (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2019). Nie inaczej jest w przypadku produktywności zwierząt gospodarskich. Dla przykładu, średnia ilość mleka przypadająca na jedną krowę obniżyła się o 10% w stosunku do czasów sprzed rozpadu Związku Radzieckiego (Абдурашитов, 2015, s. 94-95). Rolnictwo to najwolniej rozwijający się sektor gospodarki Kirgistanu. W latach 2001-2011 produkcja wzrastała w średnim tempie 2,2% rocznie. W tym czasie ten sam wskaźnik dla całego PKB kraju wyniósł 4,3%. Przeciętne wynagrodzenie w rolnictwie jest także dużo niższe niż w innych dziedzinach gospodarki. W roku 2018 rolnictwo odpowiadało za 11% kirgiskiego PKB, co stanowi duży spadek w porównaniu do 46% w 1996 roku. Sektor ten wciąż zatrudnia prawie ćwierć aktywnej zawodowo ludności kraju (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2019).

Zła sytuacja w rolnictwie jest poważnym wyzwaniem dla kirgiskiego rządu. Po 2010 roku najważniejszymi celami, które postawiła przed sobą nowa władza, były: koncentracja własności ziemskiej w rękach efektywnych producentów, rozszerzenie dostępności do kredytowania, zwiększenie eksportu płodów rolnych oraz rozwój mocy przetwórczych (*Национальная стратегия*

устойчивого..., 2013, s. 98). Uznać należy, że żadne z tych założeń, jak dotąd, nie zostało wypełnione. Problemy są dostrzegane, brakuje jednak kompleksowej strategii ich rozwiązania. Fiaskiem skończył się program wsparcia dla efektywnych rolników. Nie dość, że nie udało się doprowadzić do konsolidacji w ich rękach większej ilości ziemi, to proces rozdrabniania i tak już niewielkich gospodarstw rolnych wciąż trwa. Tylko w ciągu ostatnich pięciu lat ich liczba wzrosła o kolejne 50 000 (*Национальный статистический комитет...*, 2018b, s. 185). Nowym pomysłem rządu, forsowanym w ostatnim czasie, jest tworzenie spółdzielni, które grupowałyby rolników i umożliwiały zwiększanie nakładów inwestycyjnych i eksport płodów rolnych. Właściciele ziemi nie chcą jednak dołączać do takich kooperatyw (*Национальная стратегия...*, 2018, s. 58). W dalszym ciągu import żywności przewyższa jej eksport. W kraju brakuje przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem produktów rolnych, co pozbawia Kirgistan możliwych zysków i zmusza do zdania się w tej gestii na zagraniczne firmy.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego w kraju podupadł sektor przemysłowy. W 1990 roku wytwarzał on 35% PKB, natomiast w 2018 roku prawie o połowę mniej – 18%. Nierentowne państwowe przedsiębiorstwa były stopniowo zamykane, a reszta znalazła się w rękach właścicieli prywatnych, którym nie zawsze udawało się zapewnić im dochodowość. Kirgiskie podmioty działające w tym sektorze wraz z upływem czasu przegrywały konkurencję z firmami zagranicznymi, a państwo coraz bardziej uzależniało się od importu produkcji przemysłowej wszelkiego rodzaju.

Na tym tle wyróżnia się kopalnia złota Kumtor, która od czasu jej otwarcia w 1997 roku stała się jednym z podstawowych źródeł dochodów kirgiskiego budżetu. Doprawdy trudno przecenić znaczenie tego przedsiębiorstwa dla Kirgistanu⁴. Kopalnia jest

4 Kopalnia Kumtor jest własnością kanadyjskiej spółki Centerra Gold, w której jednak Republika Kirgistanu posiada 26% akcji (Kumtor Gold, 2019).

największym prywatnym pracodawcą w kraju, a sprzedaż za granicę złota w niej wydobywanego pozwala do pewnego stopnia zrekompensować ujemne saldo handlu międzynarodowego. Co więcej, odpowiada aż za 43% całej produkcji przemysłowej państwa (*Программа развития...*, 2018, s. 16).

Z racji swego znaczenia kopalnia staje się często przedmiotem gry politycznej. Raz za razem podnoszą się głosy wzywające do jej nacjonalizacji, które szczególnie nasiliły się w ostatnich latach. Nierzadko dochodzi też do strajków pracowników zakładu, zagrażających płynności wydobywania. Jednak jako największe zmartwienie jawi się rządowi Kirgistanu bliskie wyczerpanie rezerw złota na złożu, zapowiadane już na rok 2026 (Fumagalli, 2015, s. 2-7). Gospodarka kraju w żadnej mierze nie jest na to gotowa, a czołowi politycy czy ekonomiści starają się raczej zamieść tę kłopotliwą sprawę pod dywan.

Poza kopalnię Kumtor w Kirgistanie brakuje większych podmiotów przemysłowych. Pomimo dużych rezerw metali szlachetnych i innych surowców mineralnych obecnie w republice działają jeszcze tylko trzy przedsiębiorstwa górnicze. Sektor węglowy od lat już znajduje się w kryzysie. Trochę lepiej przedstawia się sytuacja przemysłu lekkiego. Dość dobrze radzą sobie firmy reprezentujące branżę tekstylną. Potrafiły one znaleźć dla siebie niszę na rynku rosyjskim, wykorzystując dobrą znajomość panujących tam trendów. Tym samym na bazarach Moskwy czy Petersburga, obok odzieży produkowanej w Chinach, często można też trafić na produkty pochodzące z Kirgistanu (SIAR, 2011, s. 3-8).

Na całym sektorze przemysłowym ciąży niski poziom inwestycji i wspomniana już słaba dostępność kredytów. Dopóki sytuacja się nie zmieni, trudno przypuszczać, aby nastąpił tu jakiś przełom. W dłuższej perspektywie Kirgistan może jednak stać się miejscem, gdzie zagraniczne koncerny częściej będą inwestować swój kapitał, zachęczone głównie niskim pułapem płac oraz stosunkowo dobrym poziomem edukacji ludności. Dotyczy to

zwłaszcza branży tekstylnej, w której wymienione wyżej atuty odgrywają decydującą rolę.

Dział usług odpowiada za 48% PKB kraju. Dominują w nim małe, rodzinne firmy zajmujące się handlem detalicznym, przeważnie produktami spożywczymi (*Национальный статистический комитет...*, 2018b, s. 226). Taki typ przedsiębiorczości jest niezwykle popularny wśród Kirgizów. Jeśli danej rodzinie uda się odłożyć jakieś niewielkie środki finansowe, istnieje duża szansa, iż jej członkowie zainwestują pieniądze właśnie w otwarcie własnego sklepu ogólnospożywczego. Z punktu widzenia całej gospodarki takie zjawisko nie jest jednak korzystne, ponieważ odciąga kapitał od innych, bardziej innowacyjnych branż i tylko pogłębia przerost sektora usług.

Rząd w ostatnim czasie mocno się zaangażował we wsparcie rozwoju branży turystycznej. Z uwagi na walory krajobrazowe Kirgistanu wydaje się to rozsądnym posunięciem, które w przyszłości może przynieść zyski. Rzecz jasna, nie ma co liczyć na nagłe zalanie kraju przez zagranicznych turystów, jednak kampanie promocyjne, stopniowy rozwój bazy hotelowej oraz infrastrukturalnej mogą ściągać coraz większą ich liczbę. Tymczasem w 2018 roku Kirgistan odwiedziło trochę ponad milion gości zza granicy (*Национальный статистический комитет Кыргызской Республики*, 2019).

Z wszystkiego, co zostało wyżej napisane, wyłania się nader ponury obraz, który należałoby w tym miejscu nieco rozjaśnić. Nie jest bowiem tak, że kirgiskie gospodarowanie stanowi pasmo klęsk i samych błędnie podjętych decyzji. Okres po 2010 roku, charakteryzujący się nieustannymi zawirowaniami na światowych rynkach, Kirgistan przeszedł bez popadnięcia w głębszą recesję. Udało się przy tym zrównoważyć państwowe finanse i zniwelować inflację. PKB *per capita* wzrosło o 30%, a za niewątpliwy sukces uznać należy znaczące zmniejszenie poziomu ubóstwa (*Национальная стратегия...*, 2018, s. 16).

Nie zmienia to jednak faktu, iż Kirgistan utknął w pewnym punkcie, z którego dotychczasowe tempo rozwoju nie pozwala mu się wydostać, tak aby mógł dołączyć do grona krajów bardziej zamożnych. Kirgiski przykład świetnie ukazuje, że masowa prywatyzacja, uwolnienie cen i wycofanie się państwa w cień w celu zrobienia miejsca przedsiębiorczości obywateli nie tworzą jakiegoś cudownego przepisu na sukces gospodarczy. Za tym wszystkim stać muszą odpowiednie warunki, umiejętnie przeprowadzone reformy oraz dobrze zorganizowana administracja i system sądowniczy, które dopilnują przestrzegania reguł gry rynkowej. Wskazanych wymogów w przypadku Kirgistanu zabrakło i można mieć wątpliwości, czy w realiach Azji Centralnej spełnienie ich w ogóle było możliwe.

Choć kirgiska gospodarka przejawia wiele cech gospodarki wolnorynkowej, trudno ją za taką uznać. Proces transformacji od centralnego planowania do wolnego rynku zatrzymał się w pewnym momencie i nie został doprowadzony do końca. Środkowoazjatycka republika jest obecnie raczej typowym przykładem kraju słabo rozwiniętego, gdzie wolny rynek organicznie wiąże się z szarą strefą, nad którą państwo nie posiada żadnej kontroli. Wskazują na to także rozdrobnione i niewydajne rolnictwo, ograniczony przemysł, nad którym dominują małe przedsiębiorstwa z sektora usług, przewaga importu nad eksportem oraz niski poziom inwestycji.

Kirgiscy przywódcy zdają sobie sprawę z wymienionych problemów, lecz nie są w stanie im przeciwdziałać. Biorąc pod uwagę, że trudności mocno wrastają w same fundamenty gospodarki, należałoby przeprowadzić kolejną serię radykalnych reform, by pokusić się o ich zażegnanie. Jest to jednak bardzo mało prawdopodobne i trudno się spodziewać wielkich zmian w najbliższym czasie.

Bibliografia

- Абдурашитов А., 2015, *Рыночная трансформация аграрной экономики Кыргызской Республики*, Бишкек.
- Зулпукаров А.З., Акунжанов Э., 2016, *Аграрная реформа в Кыргызстане и пути её совершенствования*, „Территория науки”, но. 1.
- Национальная стратегия устойчивого развития Кыргызской Республики на период 2013-2017 годы*, 2013.
- Садыралиев Ж., Уметов С.С., 2019, *Теневая и неформальная экономика в Кыргызстане*, „Экономика и бизнес: теория и практика”, но. 3-2.
- Abdurashitov A., 2015, *Rynocznaja transformacija agrarnojj ehkonomiki Kyrgyzskojj Respubliki*, Bishkek.
- Zulpukarov A.Z., Akunzhanov È., 2016, *Agrarnaja reforma v Kyrgyzstane i puti ejo sovershenstvovanija*, „Territorija nauki”, no. 1.
- Nacyonalnaja stratiegija ustojcziwogo razwitija Kyrgyzskoj Riespubliki na pieriod 2013-2017 gody*, 2013
- Sadyraliev Ž., Umetov C.C., 2019, *Tenevaja i neformalnaja ehkonomika v Kyrgyzstane*, „Èkonomika i Biznes. Teorija i Praktika”, no. 3-2.

Źródła internetowe

- Eromenko I., 2016, *Do Remittances Cause Dutch Disease in Resource Poor Countries of Central Asia?*, „MPRA Paper”, no. 74965, online: <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/74965.html> – 4 VII 2019.
- Fumagalli M., 2015, *The Kumtor Gold Mine and the Rise of Resource Nationalism in Kyrgyzstan*, „Central Asia Economic Papers” no. 16, online: <https://centralasiaprogram.org/archives/8661> – 22 VII 2019.
- Hasanova S., 2018, *Financial Inclusion, Financial Regulation, Financial Literacy, and Financial Education in the Kyrgyz Republic*, online: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/432336/adbi-wp850.pdf> – 8 VII 2019.
- Kumtor Gold, 2019, online: <https://www.kumtor.kg/en> – 16 VII 2019.
- Mogilevskii R., Thurlow J., Yeh A., 2018, *Kyrgyzstan's Accession to the Eurasian Economic Union. Measuring Economy-Wide Impacts and Uncertainties*, online: <https://www.ucecentralasia.org/Content/Downloads/>

- UCA-IPPA-Wp44Kyrgyzstan's%20Accession%20to%20the%20EAU_ENG.pdf – 4 VII 2019.
- SIAR (Research & Consulting Group), 2011, *Status and Prospects of the Kyrgyz Garment Sewing Industry*, online: http://siar-consult.com/wp-content/uploads/report_garment_final.pdf – 22 VII 2019.
- Vorobey Y., 2015, *Commercial Banking in Kyrgyzstan*, „Central Asia Economic Papers”, no. 13, online: <https://centralasiaprogram.org/archives/7455> – 20 VII 2019.
- The World Bank, 2019, *World Bank Open Data*, online: https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic?year_high_desc=false – 4 VII 2019.
- World Bank Group, 2017, *Kyrgyz Republic. A Robust Recovery... with Underlying Weaknesses*, „Kyrgyz Republic Economic Update”, no. 6, online: <https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/publication/economic-update-fall-2017> – 18 VII 2019.
- World Bank Group, 2018, *Migration and Remittances. Recent Developments and Outlook*, online: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2018-12/Migration%20and%20Development%20Brief%2030.pdf> – 18 VII 2019.
- Государственный долг Киргизии достиг \$4,5 млрд, 2018, „ТАСС”, online: <https://tass.ru/ekonomika/4924820> – 4 VII 2019.
- Национальный банк Кыргызской Республики, 2015, *Влияние денежных переводов на структуру расходов домохозяйств в Кыргызской Республике*, online: <https://www.nbkr.kg/DOC/20012016/00000000039978.pdf> – 21 VII 2019.
- На \$ 200 млн больше – в 2018 году поставлен новый рекорд по переводам мигрантов, 2019, online: <https://ru.sputnik.kg/economy/20190215/1043348173/kyrgyzstan-rekord-migranty-perevody.html> – 18 VII 2019.
- Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2018a, *Внешняя торговля Кыргызской Республики 2013-2017*, online: <http://www.stat.kg/ru/publications/sbornik-vneshnyaya-tor-govlya-kyrgyzskoj-respubliki/> – 4 VII 2019.
- Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2018b, *Кыргызстан в цифрах. Статистический сборник*, online: <http://stat.kg/ru/publications/sbornik-kyrgyzstan-v-cifrah/> – 4 VII 2019.

- Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2019, *Статистика*, online: <http://www.stat.kg/ru/> – 4 VII 2019.
- Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на период 2018-2040 годы*, 2018, online: <http://www.stat.kg/ru/nsur/> – 16 VII 2019.
- Национальная стратегия устойчивого развития Кыргызской Республики на период 2013-2017 годы*, 2013, online: <http://www.donors.kg/ru/strategiya/4827-natsionalnaya-strategiya-ustojchivogo-razvitiya-kyrgyzskoj-respubliki-2013-2017-gody> – 16 VII 2019.
- Программа развития Кыргызской Республики на период 2018-2022 гг. Единство, доверие, созидание*, 2018, online: http://www.donors.kg/images/Программа_развития_КР_Единство_доверие_и_созидание_2018-2022.pdf – 16 VII 2019.
- Программа развития пищевой и перерабатывающей промышленности Кыргызской Республики на 2017-2021 годы*, 2017, online: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/99895> – 16 VII 2019.
- Темирбаев Б., 2009, *Рыночная модель развития аграрной экономики Кыргызстана в переходный период*, „Новые исследования Тувы”, но. 3, online: <https://cyberleninka.ru/article/n/rynochnaya-model-razvitiya-agrarnoy-ekonomiki-kyrgyzstana-v-perehodnyy-period> – 22 VII 2019.
- Gosudarstvennyj dolg Kirgizii dostig \$4,5 mlrd*, 2018, „TASS”, online: <https://tass.ru/ekonomika/4924820> – 4 VII 2019.
- Nacionalnyj bank Kyrgyzskoj Respubliki, 2015, *Vlijanie denezhnykh perevodov na strukturu raskhodov domokhozjajstv v Kyrgyzskoj Respublike*, online: <https://www.nbkr.kg/DOC/20012016/000000000039978.pdf> – 21 VII 2019.
- Na \$ 200 mln bolshe – v 2018 godu postavljen novyj rekord po perevodam migrantov*, 2019, online: <https://ru.sputnik.kg/economy/20190215/1043348173/kyrgyzstan-rekord-migranty-perevody.html> – 18 VII 2019.
- Nacionalnyj statisticheskij komitet Kyrgyzskoj Respubliki*, 2018a, *Vneshnjaja trgovlja Kyrgyzskoj Respubliki 2013-2017*, online: <http://www.stat.kg/ru/publications/sbornik-vneshnyaya-torgovlya-kyrgyzskoj-respubliki/> – 4 VII 2019.

- Nacionalnyj statisticheskij komitet Kyrgyzskojj Respubliki*, 2018b, Kyrgyzstan v cifrah. Statisticheskij sbornik, online: <http://stat.kg/ru/publications/sbornik-kyrgyzstan-v-cifrah/> – 4 VII 2019.
- Nacionalnyj statisticheskij komitet Kyrgyzskojj Respubliki*, 2019, Statistika, online: <http://www.stat.kg/ru/> – 4 VII 2019.
- Nacionalnaja strategija razvitija Kyrgyzskojj Respubliki na period 2018-2040 gody*, 2018, online: <http://www.stat.kg/ru/nsur/> – 16 VII 2019.
- Nacionalnaja strategija ustojchivogo razvitija Kyrgyzskojj Respubliki na period 2013-2017 gody*, 2013, online: <http://www.donors.kg/ru/strategiya/4827-natsionalnaya-strategiya-ustojchivogo-razvitiya-kyrgyzskojj-respubliki-2013-2017-gody> – 16 VII 2019.
- Programma razvitija Kyrgyzskojj Respubliki na period 2018-2022 gg. Edinstvo, doverie, sozidanie*, 2018, online: http://www.donors.kg/images/Programma_razvitija_KR_Edinstvo_doverie_i_sozidanie_2018-2022.pdf – 16 VII 2019.
- Programma razvitija pishhevojj i pererabatyvajushhejj promyshlennosti Kyrgyzskojj Respubliki na 2017-2021 gody*, 2017, online: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/99895> – 16 VII 2019.
- Temirbaev B., 2009, *Rynohnaja model razvitija agrarnojj ehkonomiki Kyrgyzstana v perekhodnyj period*, „Novye issledovanija Tuvy”, no. 3, online: <https://cyberleninka.ru/article/n/rynochnaya-model-razvitiya-agrarnoy-ekonomiki-kyrgyzstana-v-perehodnyj-period> – 22 VII 2019.

Kirgistan, niewielka centralnoazjatycka republika, od trzydziestu lat zмага się z trudem niepodległości. Ten górski kraj, stanowiący niegdyś odległe peryferie Związku Radzieckiego, dzisiaj pod wieloma względami jest inspirującym demokratycznym wyjątkiem na tle państw regionu. Mimo to w procesie formowania nowoczesnego państwa, zintegrowanego z gospodarką światową organizmu ekonomicznego czy otwartego społeczeństwa, młoda republika kirgiska styka się z podobnymi trudnościami, co jej poradzieccy sąsiedzi. Nie zawsze radzi sobie z nimi lepiej, niewątpliwie natomiast czyni to w sposób bardziej otwarty.

Kirgiska transformacja jest intrygująca pod wieloma względami. Poza rzucającym się w oczy aspektem politycznym otwartość zachodzących w republice zmian umożliwia śledzenie innych istotnych przemian: gospodarczych, społecznych czy kulturowych, a także dokonywanych przez republikę wyborów międzynarodowych. Kirgistan niekoniecznie osiąga spektakularne sukcesy na tych polach, niemniej jednak dylematy rozwoju, stojące przed nim, w znacznej mierze są również problemami jego sąsiadów. Zasobniejsze w surowce i pozornie stabilniejsze Kazachstan czy Uzbekistan niechętnie jednak te problemy komunikują. Dlatego też analiza wydarzeń i procesów zachodzących w Kirgistanie pozwala na ukazanie szerszego kontekstu regionalnego i swoiste „odkodowanie” tamtejszej rzeczywistości.

Ze wstępu

<https://akademicka.pl/>

ISBN 978-83-8138-107-9

9 788381 381079

